Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

Σαμαρίνα

Χ. Π. Συμεωνίδης

doi: [10.12681/makedonika.977](https://doi.org/10.12681/makedonika.977)

Copyright © 2015, Χ. Π. Συμεωνίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Συμεωνίδης Χ. Π. (1967). Σαμαρίνα. *Μακεδονικά*, 7, 200–209. <https://doi.org/10.12681/makedonika.977>

ΣΑΜΑΡΙΝΑ

Ἡ προέλευση τοῦ ὀνόματος *Σαμαρίνα*, τῆς γνωστῆς κομόπολης στὴ Δυτικὴ Μακεδονία, ἀπασχόλησε ἀρκετὰ ὡς σήμερα τὴν τοπωνυμικὴ ἔρευνα. Προτοῦ ὅμως ἐξετάσουμε τὶς ἀπόψεις, ποὺ διατυπώθηκαν γιὰ τὴν ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματος, πρέπει νὰ παραθέσουμε καὶ ὀρισμένα ἄλλα στοιχεῖα ποὺ διαφωτίζουν τὴν ἱστορία τοῦ ὀνόματος.

Ἡ Σαμαρίνα εἶναι ἓνα ὄρεινὸ χωριὸ στὴν ἐπαρχία Γρεβενῶν, σκαρφαλωμένο στὸν Σμόλικα σὲ ὑψόμετρο 1500 μ. Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον τὸν χειμῶνα μένει σχεδὸν ἀκατοίκητη, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι προσελκύει πολλοὺς παραθεριστές, ὥστε νὰ ἔχη τότε γύρω στὶς ὀκτὼ χιλιάδες κατοίκους. Οἱ μόνιμοι κάτοικοί της, ποὺ τὸν χειμῶνα παραχειμάζουν σὲ χαμηλότερους τόπους τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, εἶναι στὸ μεγαλύτερό τους μέρος Βλάχοι ἢ Κουτσόβλαχοι, καθὼς θέλουν νὰ τοὺς ὀνομάζουν ἄλλοι. Κύρια ἀπασχόληση τῶν κατοίκων τῆς εἶναι ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ ὑλοτομία. Οἱ γυναῖκες ὑφαίνουν, καθὼς τοῦτο συμβαίνει μὲ ὅλους τοὺς Βλάχους τῆς Ἑλλάδας, χοντρά μάλλινα ὑφάσματα, κουβέρτες καὶ χαλιά. Γλώσσα τῶν κατοίκων τῆς εἶναι ἡ λεγόμενη κουτσοβλαχικὴ διάλεκτος.

Χάρη σὲ μιὰ σύντομη, ἀλλὰ περιεκτικὴ καὶ διαφωτιστικὴ γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τοπογραφία τῆς Δ. Μακεδονίας, μελέτη ποὺ δημοσίευσε τελευταῖα ὁ κ. Θ. Σαράντης, πληροφοροῦμαστε ὅτι σὲ ὀρισμένους γεωγραφικοὺς χάρτες τοῦ 16.-18. αἰ. ἡ Σαμαρίνα ἀναφέρεται ὡς *Santa Maria de Praetoria*¹.

«Τὴν προσωυμίαν de Praetoria» σημειώνει ὁ Θ. Σαράντης «δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν. Ἄν ἐπ' αὐτοῦ ἔχη σχέσιν τὸ χωρίον Πραιτώρι (ἡ

¹ Θ. Κ. Σ α ρ ά ν τ η ς, Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία εἰς τοὺς χάρτας ἀπὸ τοῦ ΙΕ'-ΙΗ' αἰῶνος, Ἡμερολόγιον Δυτ. Μακεδονίας, Κοζάνη 1961 II, σ. 29. Ὁ Σαράντης, ἐνῶ παραθέτει κατὰσταση τῶν 21 χρονολογημένων χαρτῶν, ποὺ χρησιμοποιεῖ, δὲν ἀναφέρει σὲ ποιοὺς συγκεκριμένα ἀπὸ τοὺς χάρτες αὐτοὺς ἀναφέρεται στὴ θέση τῆς Σαμαρίνας ἡ *Santa Maria de Praetoria*, ὥστε νὰ μπορούμε νὰ ἔχουμε σαφεῖς χρονολογικὰς ἐνδείξεις γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς παλαιότητος τοῦ ὀνόματος. Κατὰ εὐτυχὴ σύμπτωση στὶς φωτογραφίες καὶ τῶν τριῶν χαρτῶν, ποὺ δημοσιεύει ὁ Σαράντης μαζὶ μὲ τὴ μελέτη του, διαβάζουμε καθαρά στὴ θέση τῆς Σαμαρίνας *Santa Maria de Praetoria*. Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς χάρτες ἔχει χρονολογία 1560 καὶ ὁ ἄλλος 1689. Ὡστε ἤδη στὰ 1560 εἶναι οἰκισμένη ἡ *Santa Maria de Praetoria*, ποὺ ὕστερα ἀπὸ δύομισιν αἰῶνες μᾶς παρουσιάζεται μὲ τὸ ὄνομα *Σαμαρίνα*.

ὀρθογραφία συμφωνεῖ μετὰ τὴν προσωνομίαν) τῆς Θεσσαλίας, τόπος πάντοτε παραχειμάνσεως τῶν Σαμαριναίων, ἢ ἂν ἐκεῖθεν ἤχθη ποτὲ εἰκὼν τῆς Παναγίας εἰς Σαμαρίναν, τίς οἶδε ὑπὸ ποίας συνθήκας διώξεων καὶ καταστροφῶν, δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν¹. Οἱ παραπάνω σκέψεις τοῦ Θ. Σαράντη εἶναι στὴν βάση τους, νομίζουμε, σωστές, γιατί δὲν μπορεῖ νὰ χωρέσῃ ἀμφιβολία ὅτι ὁ προσδιορισμὸς *de Praetoria* εἶναι δηλωτικὸς τῆς καταγωγῆς τῶν πρώτων ἀποίκων τῆς Santa Maria ἀπὸ τὸ Πραιτώρι, μετὰ τὸ ὁποῖο ἀνέκαθεν ἔχουν ποικίλες ἐπαφές οἱ Σαμαριναῖοι. Ἰδρυτὲς λοιπὸν καὶ πρῶτοι ἄποικοι τῆς Σαμαρίνας πρέπει νὰ εἰκάσουμε ὅτι ἦσαν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ Πραιτώρι, ποὺ στὴν ἀρχὴ ἱδρυσαν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία κτίστηκαν τὰ πρῶτα σπίτια, ποὺ ἀποτελέσαν τὸν πυρῆνα τῆς νέας ἐγκατάστασης τῶν Πραιτωριωτῶν, τῆς μετέπειτα Σαμαρίνας.

Τὴν παλιότερη γραπτὴ μνημεῖα τοῦ νεώτερου τύπου *Σαμαρίνα* τὴ βρίσκουμε στὰ 1819 σὲ ἐπιγραφή τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σωτῆρος στὸ Μοναστήρι τῆς Σαμαρίνας: «ἱστοριθεὶ οὗτος ὁ θεὸς κ(αὶ) πάνσεπτος ναὸς...διὰ χειρὸς τῶν εὐτελῶν Δημητρίου κ(αὶ) Μηχαὴλ ἀναγνώστου κ(αὶ) ἀναγνώστου Παπ(ᾶ) Ἰω(άννου) ἐκ τῆς ἰδίας χώρας *Σαμαρίνας* ἐν ἔτει τῷ σωτηρίῳ αὐθ³». Σὲ σημείωση θρησκευτικοῦ βιβλίου ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα διαβάζουμε: «κάνο ἐνθύμησιν 1838: μαῖον κη ἔριξε χιόνι ἓνα χέρι μέσα εἰς *σαμαρίνα*»². Σὲ μιὰ ἀκόμη ἐπιγραφή ἀπὸ τὰ 1865 στὸν ναὸ τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Σαμαρίνας (Μικρῆς Παναγίας) ἀναφέρεται τὸ ὄνομα *Σαμαρίνα*⁴. Σὲ πέντε δημοτικὰ τραγούδια ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα ποὺ δημοσιεύουν οἱ Wace-Thompson συναντοῦμε τὸν γνωστὸ τύπο τοῦ ὀνόματος τῆς κωμόπολης: «Ἰδὼ τὸ λέν ψηλὰ ἰβουνά, ψηλὰ στὴ *Σαμαρίνα*», «Κι μοῦ παν ᾿Αιντι Δούκα μου ψηλὰ στὴ *Σαμαρίνα*», «Τοῦ τρίτου τοῦ μικρότερου τηράει τὴ *Σαμαρίνα*», «Ναβέλα κι τοῦ Πιριβόλι κι ἡ δόλια *Σαμαρίνα*», «Ρόβουλα ἀπὸ τοῦ Σμόλικά, πεῦκα ἀπ' τὴ *Σαμαρίνα*»⁵. Ὁ τύπος *Σαμαρίνα* εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἓνα ἄλλο δημοτικὸ τραγούδι ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Σαμαρίνας: «Καὶ φλάμπουρο τῆς κλεφτουριάς ψηλὰ στὴ *Σαμαρίνα*»⁶. Ὁ κάτοικος τῆς κωμόπολης ὀνομάζεται *Σαμαρινιώτης*, δηλαδή, σύμφωνα μετὰ τὴ βόρεια ἑλληνικὴ ἰδιοματικὴ προφορά, *Σαμαρ'ινιώτ'ς* καὶ μετὰθεση τοῦ *ρ* *Σαρμανιώτ'ς*. Ἡ παλιότερη γραπτὴ μνημεῖα τοῦ πατριδωνυμικοῦ ὑπάρχει σὲ ἐνθύμησιν τοῦ 1786: «Θύμη-

¹ Θ. Κ. Σαράντη, ἔ.ἄ. σ. 28.

² A. Wace - M. Thompson, *The Nomads of the Balkans*, Λονδίνο 1914, σ. 276.

³ Α. Βακαλοπούλου, Ἱστορικαὶ ἐρευναι ἐν Σαμαρίνῃ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸν ΚΑ' τόμο τοῦ «Γρηγορίου Παλαμᾶ», Θεσσαλονίκη 1937, σ. 25.

⁴ A. Wace - M. Thompson, ἔ.ἄ. σ. 276.

⁵ A. Wace - M. Thompson, ἔ.ἄ. σ. 281 κέ. (ἀρ. 1, 2, 6, 8 καὶ 9).

⁶ D. Georgakas, *Griechische Ortsnamen*, Byz. Zeitschr. 42 (1943-49) 87.

στην νά ἔχομεν ὅταν ἔριξαν οἱ *σαμαρνιώτες* τὸ μπόρτζι τοῦ οὐσμάπη και τοῦ ἡσούφαγα, ὅλο καὶ τὸ πλέρωσαν οἱ *σαμαρνιώτες*»¹. Ὁ τύπος τοῦ πατριδωνυμικοῦ *Σαμαριναῖος* εἶναι λόγιος καὶ μεταγενέστερος².

Τὸ ὄνομα *Σαμαρίνα* ἐτυμολογεῖται ἀπὸ παράδοση εἴτε ἀπὸ τὸ οὐσ. *σαμάρι* εἴτε ἀπὸ τὴν *Ἁγία Μαρίνα*, βλαχικὰ *Sta Marina*. Ἡ παραπάνω διττὴ παραδοσιακὴ ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματος τῆς κωμόπολης κωδικοποιεῖται ἤδη σὲ χειρόγραφο τοῦ 1856 ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Σαμαρίνας ποῦ ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν Διοκλὴ Χρύσανθο παπᾶ Ἰωάννη, μοναχὸ τότε στὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τῆς Σαμαρίνας καὶ ἀργότερα μητροπολίτη Δομοκοῦ. Παραθέτουμε τὸ τμῆμα τοῦ χειρογράφου, ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ ποῦ ἔχει τὸν τίτλο «Διήγησις (ἐνν. περὶ Σαμαρίνης)», ὅπως δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Α. Βακαλόπουλο: «Ἡ κωμόπολις αὕτη Σαμαρίνη λεγομένη (Σαμαρίνα ἐπονομάσθη διὰ δύο αἷτια, ὡς λέγουσιν, εἴτε διὰ τὸ ἀπέναντι αὐτῆς βουνόν, τὸ ὁποῖον, διὰ τὸ κυκλοειδὲς αὐτοῦ σχῆμα ἐπονομάζετο Καμάρα, καὶ οἱ ἄνθρωποι σήμερον ὀνομάζουσι Γομάρα ἀντὶ καμάρα, εἴτε, διότι οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐόρταζον τὴν ἁγίαν Μαρίναν, ἣτις λέγεται Ἰταλιστί, ἢ καὶ Βλαχικὰ, ἐὰν εἶπω δὲν σφάλλω, Σάντα Μαρίνα) προτριακοσίῳ ἐτῶν, ὡς ἐδιδάχθημεν παρὰ τῶν προγόνων ἡμῶν, ἔκειτο πρὸς τὸ νότιον μέρος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον σήμερον εὐρίσκεται»³.

Ὁ κ. Βακαλόπουλος ἀποκλείει τὴν πρώτη ἀπὸ τὶς δύο ἐτυμολογίες (*Σαμαρίνα* < *Γομάρα*), διότι «δὲν δύναται νὰ σταθῇ οὔτε λογικῶς οὔτε γλωσσικῶς»⁴, θεωρεῖ ὅμως πιθανότατη τὴ δεύτερη (*Σαμαρίνα* < *Σάντα Μαρίνα*, βλαχικὰ *Stă Marina*), γιατί παρατηρεῖ ὅτι τὸ *ἀ* στὸ βλαχικὸ *Stă* (< *Santa* = Ἁγία) προφέρεται ὑπόκωφα⁵, ὥστε νὰ ἀκούεται κυρίως μόνο τὸ συμφωνικὸ σύμπλεγμα *στ*, κι ἀκόμη ὅτι ἡ λέξις *Stă* προφέρεται πολὺ στενά μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου ἢ τῆς ἁγίας ποῦ ἀκολουθεῖ, ὥστε νὰ ἀποτελῇ μ' αὐτὸ σχεδὸν

¹ Α. Βακαλόπουλου, ἑ.ἀ. σ. 23.

² Πρβ. Ι. Λαμπρίδου, Ἡπειρωτικὰ μελετήματα. Ζαγοριακά, Ἀθήνα 1870, σ. 41.

³ Α. Βακαλόπουλου, ἑ.ἀ. σ. 6. Ὁ κ. Βακαλόπουλος δημοσιεύει τὸ περιεχόμενον τῆς "Διηγέσεως" μὲ τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν στίξιν τοῦ χειρογράφου.

⁴ Ἡ ἑρμηνεία ἐν τούτοις τοῦ *Σαμαρίνα* ἀπὸ τὸ *Γομάρα* δὲν εἶναι τόσο ἄλογη ὅσο φαίνεται καὶ μάλιστα εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ τὸ ὅτι ἡ *Σαμαρίνα* μπορεῖ εὐκολὰ νὰ συσχετιστῇ μὲ τὸ οὐσ. *σαμάρι*. Φαίνεται δηλαδὴ ὅτι ὁ Χρύσανθος στὴν προσπάθειά του νὰ συνδέσῃ ἐτυμολογικὰ τὸ ὄνομα *Σαμαρίνα* μὲ τὸ γινώριμό του οὐσ. *σαμάρι* καταφεύγει στὸ ἀπέναντι ἀπὸ τὴ *Σαμαρίνα* βουνὸ *Γομάρα*, γιατί τὸ ὄνομα τοῦτο εὐκολὰ ἀνακαλεῖ στὴ μνήμη τὸ *σαμάρι*, ποῦ μπαίνει στὴ πλάτη τοῦ *γομαριῶ*. Ἐνδεικτικὸ γιὰ τὸ πόσο εὐκολὴ εἶναι σὲ παρόμοιες περιπτώσεις ἡ παρετυμολογία πρὸς τὸ *σαμάρι* εἶναι καὶ ἡ γραφὴ *Σαμάρια*, ποῦ υἱοθετεῖ γιὰ τὸ κρητικὸ τοπωνύμιον *Σαμάρια* (Ὁσία Μαρία) ὁ Ι. Ραγκάβης, Τὰ ἑλληνικά 3 (1854) 568, γιὰ νὰ ἐτυμολογήσῃ προφανῶς ἀπὸ τὸ *σαμάρι*.

⁵ Πρόκειται γιὰ τὸ γνωστὸ κλειστὸ *α* τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσας, ποῦ ἀκούεται ὅμως ἀρκετὰ καθαρά.

μιὰ λέξη. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀναγκάζεται ὁ κ. Βακαλόπουλος νὰ ἐγκαταλείψη τὴν ἐρμηνεία αὐτῇ, ἐπειδὴ δὲν δικαιολογεῖται κατὰ τὸν κ. Βακαλόπουλο γλωσσικὰ ἡ ἐκπτώση τοῦ *t* στὸ *Stà Marina* καὶ δὲν μαρτυρεῖται ἡ λατρεία τῆς Ἁγίας Μαρίνας, καὶ νὰ ἐτυμολογήσῃ τὴ *Σαμαρίνα* ἀπὸ τὸ *σαμάρι* καὶ τὴ σλαβοβουλγαρική, καθὼς τὴ χαρακτηρίζει, κατὰ λέξη *-ίνα*, ποὺ συναντιέται συχνὰ στὰ ἡπειρωτικὰ τοπωνύμια, καθὼς *Σαρακίνα*, *Βοστίνα*, *Μουκοβίνα*, *Μουζίνα* κ.ἄ. «Ἡ τοποθεσία τοῦ χωρίου» συμπληρώνει ὁ κ. Βακαλόπουλος «εὐρισκομένου ἐπὶ ὑψώματος δίκην ἐπιστάγματος συμφωνεῖ πρὸς μίαν τοιαύτην ἐκδοχὴν»¹.

Στὸ σημεῖο τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ λάβουμε ὑπόψη ὅτι ἡ παλιὰ Σαμαρίνα βρισκόταν πρὸ νότια ἀπὸ τὴ σημερινή της τοποθεσία, στὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ποὺ σήμερα πιά ἔχει ἐγκαταλειφθῇ. Στὴν περίπτωσιν λοιπόν, ποὺ θὰ ὑποθέταμε ὅτι τὸ χωριὸ μὲ τὴ μετὰθεσὶ τοῦ βορειότερα δὲν ἄλλαξε ὄνομα, ἡ περιοχὴ τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ποὺ ἀπέχει μιὰ ὥρα ἀπὸ τὴ Σαμαρίνα καὶ ὀνομάζεται ἀπὸ τοὺς ντόπιους *Παλιόχωρι*, δὲν δικαιολογεῖ τὴν παρομοίωσιν πρὸς τὸ *σαμάρι*. Γιὰ τὴ μετοικεσία αὐτῇ τῶν κατοίκων πρὸς τὰ βόρεια κάνει λόγο καὶ ἡ «Διήγησις» τοῦ Χρυσάνθου καὶ ἀνερευνᾷ τὰ αἷτια, ποὺ τὴν προκάλεσαν².

Μὲ τὸ *σαμάρι* συνδέει τὴ *Σαμαρίνα* ἡδὴ πρὶν ἀπὸ τὸν κ. Βακαλόπουλο καὶ ὁ Κ. Κρυστάλλης σὲ διαφορετικὴ ὁμως πραγματολογικὴ ἔννοια. Κατ' ἀρχὴν ὁ Κρυστάλλης ἀπορρίπτει τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ τοπωνυμίου ἀπὸ τὸ σλαβικό, καθὼς τὸ χαρακτηρίζει, *Sam - Marina* σημειώνοντας: «Ἐχει (ἐνν. ἡ κομόπολις) ναοὺς τῆς Παναγίας Μεγάλης καὶ Μικρᾶς, ἀλλὰ ποὺ Παναγία ἢ Μαρία, ἵνα εἰπῶμεν οὕτως, καὶ ποὺ ἁγία Μαρίνα. Τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς ναοὺς αὐτῆς λέγουσιν ἀνεξαιρέτως ὅλοι οἱ Βλάχοι *Sta - Maria* (ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *Santa - Maria*)». Ἡ *Σαμμαρίνα* (γράφε *Σαμαρίνα*), κατὰ τὸν Κρυστάλλη, πρέπει νὰ ἐτυμολογηθῇ ἀπὸ τὸν *σαμμαρά* (γρ. *σαμαρά*) καὶ τὸ *σαμάρι* (γρ. *σαμάρι*), γιατί οἱ κάτοικοί της ἀνέκαθεν καταγίνονται μὲ τὴν κατασκευὴν *σαμαριῶν* καὶ τὴν ὕφανσιν μάλλινων ὕφασμάτων, ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴν ἐπένδυση τῶν *σαμαριῶν*· τὰ *σαμάρια* τῶν Βλάχων τῆς Πίνδου ἦταν ὀνομαστά κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Ὁ Κρυστάλλης ἀναφέρει γιὰ ἐνίσχυσιν τῆς γνώμης του καὶ μιὰ παράδοση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ Σαμαρίνα συνοικίσθηκε ἀπὸ κατοίκους τῆς θεσσαλικῆς κομποπόλεως Σκουτίνας (ἢ Παλιοσαμαρίνας κατὰ τὸν Κρυστάλλη), ὅταν κάποτε οἱ Τοῦρκοι κατάστρεψαν τὴ Σκουτίναν. Ἡ Σκουτίναν ὀφείλει τὸ ὄνομά της κατὰ τὸν Κρυστάλλη στὸ οὐσ. *σκουτί*=μάλλινο ὕφασμα, ἰδίως αὐτὸ ποὺ κατασκευάζεται

¹ Α. Βακαλοπούλου, ἔ.ἄ. σ. 10.

² Α. Βακαλοπούλου, ἔ.ἄ. σ. 10 κέ.

ἀπὸ τρίχες κατσικιδῶν καὶ ποὺ ὑφαίνουν καὶ οἱ Σαμαρινιῶτες καὶ κατασκευάζουν τὶς *καπότες* ¹.

Δὲν εἶμαι σὲ θέση νὰ ἐλέγξω τὴν ἀξιοπιστίαν τῆς παράδοσης, ποὺ ἀναφέρει ὁ Κρυστάλλης γιὰ τὴν πρώτη συνοίκισι τῆς Σαμαρίνας ἀπὸ κατοίκους τῆς Σκουτίνας. Πάντως τὸ τοπωνύμιον *Σκοτίν* ἢ *Σκουτίν* δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ σχέση μετὰ τὸ οὐσ. *σκουτί* ². Ἐπειδὴ ἡ Σαμαρίνα δὲν μπορεῖ, νομίζω, νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν βλαχικὴ κωμόπολις, ποὺ κατασκεύαζε καλὰ σαμάρια, γιατί εἶναι γνωστὸ—καὶ τὸ ὁμολογεῖ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κρυστάλλης—ὅτι ἐξ Ἰσου καλὰ καὶ ὀνομαστά σαμάρια κατασκεύαζαν ὅλοι οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου, πιστεύω ὅτι καὶ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ Κρυστάλλης τὴν ὑπαγόρευσε ἡ φαινομενικὴ ἐξωτερικὴ καὶ ἡχητικὴ μόνον συγγένεια τοῦ τοπωνυμίου μετὰ τὴ λέξη *σαμάρ* ³.

Φαίνεται ὅτι ἡ δευτέρα κατηγορία τῶν ἐρμηνειῶν, δηλ. αὐτῶν ποὺ συνδέουν τὴ *Σαμαρίνα* μετὰ τὰ ὀνόματα *Μαρία* καὶ *Μαρίνα*, βρίσκεται περισσότερο κοντὰ στὴν ἀλήθειαν—στὸ συμπέρασμα τοῦτο ὀδηγεῖ ἡδὴ ἀναντίλεκτα ὁ ἀρχικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος τῆς κωμόπολης *Santa Maria*—μόνον ποὺ δὲν διατυπώθηκε ὡς σήμερα ἢ κατάλληλη, γλωσσικὰ καὶ πραγματολογικὰ θεμελιωμένη ἐρμηνεία τῆς κατηγορίας αὐτῆς.

Ἡδὴ στίς ἀρχὲς τοῦ περασμένου αἰῶνα ὁ γνωστὸς περιηγητὴς L. Pouqueville γράφοντας τὴ *Σαμαρίνα* ὡς *San - Marina* ἐτυμολογεῖ προφανῶς τὴν κωμόπολιν ἀπὸ τὸ *Sancta Marina* ⁴. Λίγο ἀργότερα ὁ G. Lejean ⁵ καὶ κατόπιν ὁ M. Picot ⁶ ἀποδίδοντας τὸ ὄνομα τῆς κωμόπολης ὡς *San Marina* καὶ *Santa - Marina* εἶναι φανερό ὅτι τὸ συνδέουν ἐτυμολογικὰ μετὰ τὴν Ἁγία Μαρίνα. Ὁ C. Jireček ἐτυμολογεῖ ἐπίσης ἀπὸ τὸ *Sancta Marina* καὶ θεωρεῖ τὸ ὄνομα ὡς ρομανικῆς καταγωγῆς ⁷. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῆς

¹ Κ. Κρυστάλλης, Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου, Ἐβδομάς 1891, τεύχ. 7, σ. 46.

² Βλ. M. Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Βερολίνο 1941, σ. 212.

³ Πρβ. καὶ σημ. 4 σ. Τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Κρυστάλλης ἐπενέλαβε λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ G. Pascu, Dictionnaire étymologique macédo-roumain, Ἰάσι 1925 (δυστυχῶς δὲν μπόρεσα νὰ δῶ τὸ λεξικὸ αὐτό), καὶ τελευταῖα ὁ B. Σκαφιδᾶς, ἐφημ. «Σαμαρίνα», Ἀθήνα, ἀρ. 13, Μάιος 1966. Ἡ ἀντίρρηση τοῦ Δ. Γεωργακά, ἐ.ἀ. σ. 86, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ μαρτυρῆται ἓνα οὐσ. **σαμαρίνα*, σχηματισμένο κατὰ τὰ *γερακίνα*, *ἐλαφίνα*, *καθουρίνα*, *λαγίνα*, *προβατίνα* κλπ., ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεσις γιὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Κρυστάλλης, δὲν ἐδस्ताθεῖ, γιατί ἡ κατάλ. -ίνα στὴν περίπτωσιν αὕτη εἶναι τοπωνυμική.

⁴ L. Pouqueville, Voyage dans la Grèce, Παρίσι 1820, τ. 2, σ. 216, 343 (καὶ σημ. 1).

⁵ Ethnographie der europäischen Türkei, Ergänzungsheft zu Petermann's Geographischen Mitteilungen, Γόθα 1861, σ. 21.

⁶ Les Roumains de la Macédoine, Παρίσι 1875, σ. 19.

⁷ C. Jireček, Das christliche Element in der topographischen Nomenklatur der Balkanländer. Sitzungsberichte der Wiener Akademie, phil.-hist. Cl., ἀρ. 136 (1897), Abh. 11, σ. 18.

ἀγίας αὐτῆς, καθὼς σωστά παρατηρεῖ καὶ ὁ Weigand, στὰ βλαχικὰ εἶναι *Stamarina*. Ἐπειδὴ ὁμοῦ καὶ ὁ Weigand προσκόπτει στὸ *t* τοῦ βλαχικοῦ *Stamarina*, προτείνει τὴν ἐρμηνεία: *Sanctus Marinus* > *Sanmarin* (βλαχικὰ *San*=*Sanctus*) > *Sammarin* > *Samarina*, ὅπου τὸ *a* πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπίθημα. Ὁ Weigand παρατηρεῖ ἀκόμη ὅτι τὸ ὄνομα *San Marino* εἶναι πολὺ συνηθισμένο ὡς ἐπωνυμία ἐκκλησιῶν στὴν Ἰταλία καὶ προσθέτει ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ ὑπῆρχε ἀκόμη μιὰ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Μαρίνου στὴ Σαμαρίνα¹, πράγμα ὁμοῦ ποὺ δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλήθεια. Ὁ Α. Κεραμόπουλος γράφει *Σαμμαρίνα* καὶ ἐτυμολογεῖ ἀπὸ *San Marina*, σημειώνει ὁμοῦ ὅτι στὴ Σαμαρίνα δὲν λατρεῖται ἡ Ἀγία Μαρίνα². Καὶ ὁ Χρ. Ἐνισλείδης φαίνεται πὼς παραδέχεται τὴν ἐτυμολογία ἀπὸ τὸ *Σάντα Μαρία*³.

Τελευταῖα ὁ Θ. Σαράντης, ποὺ προσκομίζει γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἔρευνα τοῦ ὀνόματος *Σαμαρίνα* τὸ πολύτιμο στοιχεῖο ὅτι ἡ κωμόπολη ὀνομαζόταν ἀρχικὰ *Santa Maria*, ἐρμηνεύει τὸ ὄνομα *Σαμαρίνα* ἀπὸ τὸ *Santa Maria* χωρὶς ὁμοῦ νὰ μᾶς δικαιολογῇ τίς μεταβολές ποὺ προϋποθέτει ἡ ἐξέλιξη αὐτῇ: «Ἡ ὀνομασία αὐτὴ [ἐνν. *Santa Maria de Praetoria*] μᾶς δίδει τὴν δυνατότητα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν προέλευσιν τοῦ ὀνόματος Σ α μ α ρ ί ν α. Ἐπιστεύετο ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ Σ ά ν τ α Μ α ρ ί ν α, ἐνῷ οὐδέποτε ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ ἐκκλησία πρὸς τιμὴν τῆς Ἀγίας αὐτῆς εἰς τὸ χωρίον τοῦτο. Ἀντιθέτως ὁ κεντρικὸς ναὸς τοῦ χωρίου εἶναι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (Παναγίας), τῆς *Santa Maria*. Ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα Σ α μ α ρ ί ν α»⁴.

Ἀνάμεσα στὶς ἐρμηνεῖες ποὺ συσχετίζουν τὴ *Σαμαρίνα* μὲ τὸ ὄνομα *Μαρίνα* ἢ πιὸ συστηματικὰ διατυπωμένη εἶναι τοῦ Δ. Γεωργακᾶ. Ὁ Γεωργακᾶς ἔχει τὴν πληροφορία ὅτι στὴν Ἀνδρούσα τῆς Μεσσηνίας σώζεται μιὰ βυζαντινὴ ἐκκλησία τοῦ 11. αἰ., ποὺ ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν λαὸ *Σιαμαρίνα*. Τὸ ὄνομα τοῦτο σὲ συσχέτιση μὲ τὸ *Σαμαριά*, ὄνομα χωριοῦ στὴν Κρήτη, ποὺ ὁ Α. Βουρδουμπάκης⁵ πρῶτα κι ἔπειτα ὁ Γ. Χατζιδάκης⁶ ἐρμήνευσαν ἀπὸ τὸ Ὅσια *Μαρία* > *Σιά Μαριά* > *Σαμαριά*, δίνει τὴν ἀφετηρία στὸν Γεωργακᾶ νὰ θεωρήσῃ ὡς ἀρχικὸ τύπο τῶν ὀνομάτων *Σιαμαρίνα* καὶ *Σαμαρίνα* τὸ Ὅσια

¹ G. Weigand, Die aromunischen Ortsnamen im Pindusgebiet, Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, τ. 21-25 (1919-20) σ. 60.

² Α. Δ. Κεραμόπουλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθήνα 1939, σ. 14.

³ Χρ. Ἐνισλείδου, Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της (Σπῆλαιον - Γρεβενά - Σαμαρίνα), Ἀθήνα 1951, σ. 87.

⁴ Θ. Σαράντη, ἔ.δ. σ. 29. Πρβ. καὶ Θ. Σαράντη, ἔφημ. «Σαμαρίνα», Ἀθήνα, ἀρ. 15, Ἰούλιος 1966.

⁵ Κρητικά συμβόλαια ἐκ τῆς Τουρκοκρατίας, Χριστιανικὴ Κρήτη 1 (1912) 486 κέ.

⁷ Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα 3 (1915-6) 225.

Μαρίνα. 'Επειδή όμως στη χριστιανική εκκλησία μόνον ή *Ἁγία Μαρίνα* είναι γνωστή και καμιά *᾽Οσία Μαρίνα* δὲν μνημονεύεται, ὁ Γεωργακάς προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπῆρχε κάποια *᾽Οσία Μαρίνα* στὴν ἀνατολική εκκλησία, πράγμα πού τελικά νομίζω ὅτι δὲν διασφαλίζεται.

Τὸν τύπο τοῦ ὀνόματος τῆς κωμόπολης *Σταμαρίνα* προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ ὁ Γεωργακάς μὲ ἀφομοίωση τοῦ φωνήεντος *η* τοῦ θηλυκοῦ ἄρθρου πρὸς τὸ πρῶτο *α* τοῦ *Μαρίνα* καὶ συνένωση τοῦ ἄρθρου μὲ τὸ ὄνομα: *στὴ Μαρίνα* > *σταμαρίνα* > ἡ *Σταμαρίνα*. Ἀλλὰ στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ μεταβολὴ *η* > *α* μένει, νομίζω, γλωσσικά ἀστήρικτη καὶ δὲν μαρτυρεῖται οὔτε μὲ ἓνα γλωσσικὸ παράδειγμα. Κλείνοντας τὴ μελέτη του ὁ Γεωργακάς συμπεραίνει ὅτι στὴ Σαμαρίνα πρέπει νὰ ὑπῆρχε κάποτε μιὰ εκκλησία τῆς ᾽Οσίας Μαρίνας, πού ἄφησε τὸ ὄνομά της στὴν κωμόπολη. Τὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει σήμερα στὴν κωμόπολη εκκλησία τῆς ᾽Οσίας Μαρίνας, προσθέτει ὁ Γεωργακάς, δὲν σημαίνει ὅτι ἡ Σαμαρίνα δὲν εἶχε ποτὲ μιὰ εκκλησία τῆς ᾽Οσίας Μαρίνας, γιατί εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴ θέση μιᾶς παλιᾶς εκκλησίας πού συνέβαινε νὰ καταστραφῇ γιὰ ἓναν ὅποιονδήποτε λόγο ἀναφαινόταν συνήθως νέα εκκλησία γιὰ τὴ λατρεία νέου τῆ φορὰ αὐτὴ ἁγίου¹.

Νομίζουμε ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς προέλευσης τοῦ ὀνόματος *Σαμαρίνα*, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Δ. Γεωργακά προωθήθηκε σημαντικὰ πρὸς τὴ λύση του, ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει, γιατί α) δὲν εἶναι ἀσφαλὴς ἡ ἀπόδειξις καὶ συνεπὼς καὶ ἡ ὑπαρξὴ *᾽Οσίας Μαρίνας*, ἐνῶ ἀντίθετα εἶναι γνωστὴ ἡ *᾽Οσία Μαρία*, ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ *Σαμαρία* τῶν Σφακίων τῆς Κρήτης², β) μὲ τὴν ἐρμηνεία αὐτὴ μένει ἀνεξήγητος ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος τῆς κωμόπολης *Σταμαρίνα*, πού μαρτυρεῖται ἀπὸ δημοτικὸ τραγούδι, γ) τέλος, ἡ ὑπόθεση τοῦ Γεωργακά ὅτι ἡ κωμόπολη ὀνομαζόταν ἀρχικὰ *᾽Οσία Μαρίνα* ἀπορρίπτεται ἀπὸ τὰ πράγματα, ἀφοῦ ἔχουμε πιά τὴ μαρτυρία ὅτι ἤδη τὸν 16. αἰ. ἡ κωμόπολη ὀνομαζόταν ὡς ἀρχικὸς συνοικισμὸς *Santa Maria de Praetoria*. Γιὰ τοὺς λόγους αὐτούς, ἐνῶ τὸ ὄνομα *᾽Οσία Μαρίνα* μπορεῖ, παρὰ τὶς ἐπιφυλάξεις μας γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ᾽Οσίας Μαρίνας, νὰ θεωρηθῇ ἴσως ὡς ὁ ἀρχικὸς τύπος τοῦ ὀνόματος *Σταμαρίνα* τῆς βυζαντινῆς εκκλησίας στὴ Μεσσηνία, ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος *Σαμαρίνα* τῆς Μακεδονίας εἶναι διαφορετικὴ, καθὼς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πού κατέχουμε γιὰ τὸ τοπωνύμιό καὶ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἀποδείξουμε ἀμέσως παρακάτω.

Σύμφωνα μὲ ὅσα ἔχουν ἐκτεθῇ ὡς τώρα καὶ μὲ βάση τὰ ἱστορικὰ καὶ

¹ D. Georgakas, ἑ.ἀ. σ. 87 κέ.

² Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Κ. ᾽Αμαντος, Ἑλληνικά 7 (1934) 168, διαφωνώντας μὲ τὸν Χατζιδάκι γιὰ τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ, γράφει: «Τὸ κρητικὸν *Σαμαριά* δὲν προήλθεν ἀπὸ τὸ *᾽Οσία Μαρία*, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ τὸ *Σά(ντα) Μαρία*, ὅπως τὸ χιακὸν *Σαρόκος* ἀπὸ τὸ *San Rocco*».

ιδίως τὰ γλωσσικά δεδομένα πού υπάρχουν γιά τή Σαμαρίνα προκύπτει δίχως ἄλλο τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἑρμηνεία τοῦ ὀνόματος *Σαμαρίνα* πρέπει νά στηριχτῇ στοὺς τύπους *Santa Maria*, πού μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ 1560, καὶ *Σταμαρίνα*, πού ἀναφέρεται σὲ δημοτικὸ τραγουδί. Ἐπειδὴ ἡ ἐξέλιξη *Σταμαρίνα* > *Σαμαρίνα*, ὅπου σκόνταψαν οἱ προηγούμενοι ἐρευνητές, ἐρμηνεύεται ἀπρόσκοπτα καὶ πολὺ ὁμαλά, καθὼς θὰ δοῦμε παρακάτω, τὸ βάρος τῆς ἐτυμολογικῆς λύσης, πού περιμένει τὸ ὄνομα, φαίνεται νά ἐντοπίζεται ἤδη στὴν ἑρμηνεία τῆς μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος ἀπὸ *Santa Maria*, βλαχικὰ *Sta Maria*, σὲ *Sta Marina*, δηλαδὴ *Σταμαρίνα*. Γιά τὴ μεταβολὴ *Santa Maria* > *Santa Marina* ἢ καλύτερα, ἀφοῦ ἡ κομόπολη εἶναι ἀνέκαθεν βλαχικὴ, *Sta Maria* > *Sta Marina* μποροῦν νά προταθοῦν δύο ἐκδοχές. Κατὰ τὴν πρώτη ἡ μεταβολὴ *Sta Maria* > *Sta Marina* ὀφείλεται σὲ σύγχυση τῶν ὀνομάτων *Maria* καὶ *Marina*, πού στὴν περίπτωσή μας θεωρήθηκαν ἰσοδύναμα, καθὼς θεωροῦνται ἰσοδύναμα καὶ ἐναλλάσσονται σὲ ὀρισμένες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας τὰ ὀνόματα *Μαρία*, *Μαρίνα* καὶ *Μαριάνα*¹. Σύμφωνα μὲ τὴ δευτέρη, πού θεωροῦμε καὶ πιθανότερη, ἐκδοχὴ στὸν τύπο *Sta Marina* ἡ κατάληξη *-ίνα* εἶναι ἡ γνωστὴ τοπωνυμικὴ κατάληξη *-ίνα*, πού ἐπιχωριάζει ιδίως στὰ ἡπειρωτικὰ τοπωνύμια, λ.χ. *Σαρακίνα*, *Βοστίνα*, *Μουκοβίνα*, *Μουζίνα*, καθὼς παρατήρησε ἤδη ὁ Ι. Λαμπρίδης², ἀλλὰ συναντιέται καὶ σὲ τοπωνύμια ἀπὸ τίς λοιπὲς ἑλληνικὲς περιοχὲς, καθὼς λ.χ. *Βελλίνα*, *Γολίνα* «τόπος γυμνός, ἄδενδρος», *Ζελίνα*, *Ζαραβίνα*, *Κοσίνα* «τόπος πού μοιάζει μὲ δρεπάνι», *Λιαντίνα*, *Ρεντίνα* κλπ. Ἀνάμεσα στίς ποικίλες σημασίες τῆς κατάληξης *-ίνα* ἡ πιὸ συχνὴ εἶναι ἡ δηλωτικὴ τοῦ τόπου, ὅπου ὑπάρχει κάτι, λ.χ. *Βοστίνα* «τόπος ὅπου ὑπάρχει κερί» ἢ σύμφωνα μὲ ἄλλη ἑρμηνεία «τόπος ὅπου ὑπάρχουν ὀπωρικά»³, *Μπουκοβίνα* ἢ *Μουκοβίνα* «τόπος ὅπου ὑπάρχουν ὄξυες»⁴ κλπ. Ὡστε μὲ τὴ βοήθεια τῆς τοπωνυμικῆς κατάληξης *-ίνα* ἐρμηνεύεται, νομίζω, ἄρκετὰ ἱκανοποιητικὰ ἡ μεταβολή: *Sta Maria* «ἡ ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Μαρίας, ἡ Παναγία» + κατὰ λ. *-ίνα* > *Sta Marina* «ὁ τόπος ὅπου εἶναι ἰδρυμένη ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας», δηλαδὴ ἡ *Σταμαρίνα* τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ.

Ὁ τύπος *Σταμαρίνα*, παρατηροῦν οἱ Α. Βακαλόπουλος⁵ καὶ Δ. Γεωργακάς⁶, δὲν εἶναι δυνατὸ νά ἐξελιχθῇ σὲ *Σαμαρίνα*, γιατί ἡ ἀποβολὴ τοῦ *τ* εἶναι γλωσσικὰ ἀστήρικτη. Κι ὁμως ἡ ἀνομοιωτικὴ ἀποβολὴ τοῦ *τ* στὸ σύμπλεγμα *στ* μαρτυρεῖται μὲ ἄρκετὰ παραδείγματα καὶ σὲ πανελλήνια

¹ Α. Μ π ο ὕ τ ο υ ρ α, Τὰ νεοελληνικά κύρια ὀνόματα, Ἀθήνα 1912, σ. 76.

² Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα, Ἀθήνα 1887, τεύχ. Α', σ. 9 κέ.

³ M. V a s m e r, Die Slaven in Griechenland, σ. 24.

⁴ M. V a s m e r, ἑ.ἀ. σ. 143 καὶ 41.

⁵ Α. Β α κ α λ ο π ο ὕ λ ο υ, ἑ.ἀ. σ. 10.

⁶ D. G e o r g a k a s, ἑ.ἀ. σ. 87.

σχεδόν έκταση. Τὸ φαινόμενο αὐτό, ποὺ ἦταν γνωστὸ ἀπὸ τὴν ποντιακὴ διάλεκτο, τὸ παρατήρησε ὁ καθηγητὴς κ. Στ. Καρατζῆς καὶ στὸ παλιὸ ἀθηναϊκὸ ἰδίωμα καὶ δημοσίευσε εἰδικὴ γιὰ τὸ θέμα τοῦτο μελέτη, ὅπου τὰ παλαιοαθηναϊκὰ γλωσσικὰ παραδείγματα ἐξετάζονται σὲ συσχέτιση μὲ παραδείγματα, ποὺ ἐμφανίζονται καὶ σὲ ἄλλες ἐλληνικὲς περιοχές.

Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴν ἐλληνικὴ διάλεκτο τοῦ Πόντου ἀποβάλλεται κατὰ κανόνα ἀπαραβίαστο τὸ τ τῶν τύπων τοῦ ἄρθρου, ποὺ εἶναι ἐνωμένοι μὲ τὸ σ τῆς πρόθεσης εἰς: *στοῦ* > *σοῦ*, *στῆς* > *σῆς*, *στὸν* > *σόν*, *στὴν* > *σὴν*, *στών* > *σών*, *στοὺς* > *σούς*, *στὶς* > *σίς*, *στά* > *σά*¹. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς φαινόμενο παρατηρεῖται καὶ στὰ Φάρασα τῆς Καππαδοκίας καὶ ἄλλες καππαδοκικὲς διαλέκτους (*σὸν αἰλά*, *σὴν ἐκκλησία*, *σὸ στόμα* κτλ.), στὴν Ἀρκαδία (*σὴν Παναγιά*, *σὴν Ἄγρια* κτλ.) καὶ τὴ Χίο (*σὸ χωριό* μας, *σὸ Ζζοφιά*)².

Στὸ ἰδίωμα ἐξάλλου τῆς Χιμάρας Ἡπείρου ἀποβάλλεται κανονικὰ τὸ τ τοῦ συμπλέγματος *στ* *στὶς* λέξεις ποὺ ἀρχίζουν μὲ τὸ σύμπλεγμα τοῦτο: *στάβλος* > *σάβλος*, *στάρι* > *σάρι*, *στῆθος* > *σῆθος*, *στάχτη* > *σάχτη*, *σταφύλια* > *σαφύλια*, *στομάχι* > *σومάχι*³ κτλ. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἀποβάλλεται τὸ τ στὸ σύμπλεγμα *στ*, ποὺ βρίσκεται μέσα στὴ λέξη, *στὶς* λέξεις λ.χ. *βλάστη* > *βλάση* (Θεσσαλία), *Χρίστος* > *Χρίσος* (Κύμη Εὐβοίας)⁴.

Ἡ ἀποβολὴ τοῦ τ στὸ σύμπλεγμα *στ* φαίνεται πὼς εἶχε ἐξελιχθῇ σὲ κανόνα στὸ παλαιοαθηναϊκὸ νεοελληνικὸ ἰδίωμα: *στολή*⁵ > *σολή*⁶, *πίστις* > *πίσι*⁶, *Παναγία* > *Κλεισιτιώτισσα* > Π. Ἐκκλησιώτισσα (καὶ μὲ παρετυμολογία πρὸς τὸ ἐκκλησία), *ἄγρωσις* > *ἄγλωση*, *ἀσύστατος* > *ἀσούστατος*⁷, *μπασταρδί-στρα* > *μπασταρδίστρα*, *φρεόστομα* > *φρόσομα*, *στατέρι* > *σατέρι*⁸, *Σταχτοθήκη* > *Σαχτοθήκη* (τοπων.)⁹, ἴσως καὶ *Σταῦρος* > *Σαῦρος*, *στή* > *σή*¹⁰ κᾶ.

Στὶς περιπτώσεις *στατέρι* > *σατέρι*, *ἀσύστατος* > *ἀσούστατος* κτλ. ἀποβάλλεται ἀνομοιοτυπικὰ τὸ τ τοῦ συμπλέγματος *στ*, καθὼς σωστὰ παρατηρεῖ

¹ St. Caratzas, La dissimilation du *t* dans le dialecte du vieil Athènes et la valeur du témoignage de Kavassilas et Zygomalas (16 siècle), Istituto Lombardo di Scienze e Lettere, Classe di Lettere, τ. 85 (1952) [Ἀνάτυπο, σ. 3].

² St. Caratzas, ἔ.ἀ. σ. 4.

³ St. Caratzas, ἔ.ἀ. σ. 4. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ ἔχουν τὸ ἀνάλογό τους στὸ ποντιακὸ *σαχτάριν* < *σταχτάριν* < *στάχτη*.

⁴ St. Caratzas, ἔ.ἀ. σ. 4.

⁵ St. Caratzas, ἔ.ἀ. σ. 1 καὶ 7.

⁶ St. Caratzas, ἔ.ἀ. σ. 2 καὶ 7.

⁷ St. Caratzas, ἔ.ἀ. σ. 5 καὶ 7.

⁸ St. Caratzas, ἔ.ἀ. σ. 6 καὶ 7.

⁹ St. Caratzas, ἔ.ἀ. σ. 7.

¹⁰ St. Caratzas, ἔ.ἀ. σ. 6. Στὰ παραδείγματα, ποὺ συγκεντρώνει ὁ κ. Καρατζῆς θὰ μπορούσα νὰ προσθέσω πρόχειρα καὶ τὸ νεοελληνικὸ *γρασίδι* < **γρασιδι* < ἀρχ. *γράφ-στις* βλ. Ἀθηνᾶ 56 (1952) 314.

ὁ κ. Καρατζᾶς, γιὰ τὸ τ ποὺ ἀκολουθεῖ, στίς περιπτώσεις ὅμως ποὺ δὲν ὑπάρχει ἄλλο τ μέσα στὴ λέξι ἢ ἀποβολὴ τοῦ τ στὸ σύμπλεγμα στ συντελέστηκε ἀνομοιωτικά μὲ τὴν βοήθεια τοῦ τ τοῦ ἄρθρου: *τὴ στολὴ* > *τὴ σολή*, *τὴν πίσση* > *τὴν πίση* κ.ο.κ.¹.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ παραπάνω ἄφθονα παραδείγματα τῆς ἀνομοιωτικῆς ἀποβολῆς τοῦ τ—πβ. ἰδιαίτερα τὴν κατὰ κανόνα ἐξέλιξι τοῦ στ σὲ σ στὰ ἡπειρωτικὰ παραδείγματα—ὁ δεῦτερος σὲ παλαιότητα μαρτυρημένος τύπος τοῦ ὀνόματος τῆς κωμόπολης *Σταμαρίνα* ἐξελίχθηκε εὐκολα σὲ *Σαμαρίνα* κατὰ τὴν ἐναρθρὴ ἐκφορὰ τοῦ τοπωνυμίου στίς πλάγιες πτώσεις: *τῆς Σταμαρίνας* > *τῆς Σαμαρίνας*, *στὴ Σταμαρίνα* > *στὴ Σαμαρίνα*, *τὴ Σταμαρίνα* > *τὴ Σαμαρίνα* ².

Χ. Π. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ

Ἰνστιτοῦτον Νεοελληνικῶν Σπουδῶν
Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

¹ St. Caratzas, ἑ.ἀ. σ. 7 κέ. Φυσικά ἢ ἐρμηνεῖα αὐτὴ τῆς ἀνομοιωτικῆς ἀποβολῆς τοῦ τ δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ τὴν ἀποβολὴ τοῦ τ στὴ συνένωση τοῦ ποντιακοῦ καὶ καππαδοκικοῦ ἄρθρου μὲ τὴν πρόθεσι *εις*, ποὺ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ὅμως ἄμεσα.

² Μὲ ἀνάλογη ἀποβολὴ τ στὸ σύμπλεγμα *τσ* ἐξηγεῖ ὁ Ν. Σταυρινίδης, Κρητικά Χρονικά 1 (1947) 113, τὸ χωριὸ τῆς Κρήτης *Ἀσειρῶτοι* (< οἱ *Ἀσειρῶτοι* = οἱ ἀστείρευτοι), καὶ ὁ Ι. Κ. Βαλαβάνης, Ποντ. Ἑστία 3 (1952) 1518 κέ., τὴν ἐπωνυμία *Σουμελά* τῆς Παναγίας (< Π. *στοῦ Μελά*).